

Витомир ПАВЛОВИЋ

Заборављене годишњице у Тузли

(Подсећање на Михајла Црногорчевића, оснивача Првог професионалног позоришта у Босни и Херцеговини 1898. Велепоседник Адемага Мешић из Тешња: „Код нас је Позоришно друштво Црногорчевић из Тузле, али га Срби слабо посјећују, јер је он умјерени влах, а они то не бегенишу“).

Без знака уважавања ионако оскудне традиције, Тузла испраћа 2023. годину без обележавања два датума значајне културно-социјалне природе: 125 лета од оснивања Првог професионалног народног позоришта у БиХ и 105. годишњицу смрти оснивача Михајла Црногорчевића. Град је, изгледа, подлегао дремежу и практично се поистоветио с временом када је било мало догађаја у вароши десет пута мањој од данашње. Мање догађаја, али можда више снова, бар у душама појединаца.

Боравак сојтарија и блиски додир с гледалиштем у растућој чаршији будили су наду, голицали машту у очекивању промена једноличног, устајалог живота, сведеног на просту материју постојања и опстајања... Многи су претпостављали да им је таква егзистенција судбински предодређена и да се нема шта друго чинити.

Један човек, међутим, није био таквог духа или су га околности учиниле друкчијим од својих суграђана. Син **Живка**, раније **Живковића**, богатог трговца и подначелника Тузле у оба режима (турском и аустроугарском), **Михајло Црногорчевић** (1865-1918), после завршене српске основне школе, одлази у Сремске Карловце да би изучио неколико разреда гимназије и опет се вратио у родни крај. Мора да је у градићу под Стражиловом, пуном црквене звоњаве, жубора вода, винских мириса, боја и испарења, чуо први пут за кратак живот **Бранка Радичевића**; биће да му је неки брижни наставник показао и песникове оцене у дневнику те исте гимназије. Мора... Али, то се са сигурношћу не зна; човеку је остало да повезује могуће слике једне биографије, трауматизоване наслеђеним стегамa у породици и окружењу. Само неколико разреда, дакле! Можда је и тих неколико разреда једва ишчупано из чекмеџета трговца, убеђеног да је трговина ћар-посао и да нису потребне високе науке. Уосталом, и то је превише ако неки немају ни толико разреда основне писмености.

Ово није (Ј)Европа.

Идући за обавезама очевог калфе, Михајло је био у прилици да види Беч, Пешту и да у Београду, мимогред, погледа неке представе, пре свега драме и комедије **Ј. Ст. Поповића**, **Косте Трифковића**, **Матије Бана** и других драматичара тога доба. У њему се, сумње нема, постепено, и необјашњиво, распламсала пасија према сцени, заједно с помишљу да се и он ода глуми у некој путујућој групи, које су од педесетих година деветнаестог века обавезно навраћале у Тузлу и давале представе на сокацима и мерајама.

Немогућа работа!

Испао би црна, чергарска овца у породици, а можда би био избачен из тестаментa. Глумачки изазов ипак није утихнуо и он се посвећује раду у дилетантској групи Доњотузланског српског црквеног пјевачког друштва (каснији *Његош*), које је 1886. године основао добростојећи грађанин **Ристо Ј. Јовановића**, такође из фамилије трговаца. С том групом Михајло је неколико година учествовао у припреми више драма и комедија, међу којима **Смрт Стевана Дечанског**, **Кир Јању** и **Злу жену** Ј. Ст. Поповића, **Нису се разумели (?)**, **Избирачицу**, **Љубавно писмо** Косте Трифковића, **Глишићеву Подвалу**, чак и неколико комада из страног репертоара. Представе су припремане за народне и верске празнике и извођене у Гранд-хотелу и Парохијском дому, некад у Школи, али и у **Српској кафани** под Трновцем.

Све то за младог сањара није било довољно.

Године 1897. у Тузли се појавило путујуће позориште **Петра Ђирића**. Лепо примљено, охрабрује тридесетдвогодишњег Михајла да крене другим путем. Отац је оронуо и осиромашео, нема више толико утицаја на неталентованог трговчића. Михајло је обигравао око глумца, помињао „добре изгледе“ у чаршији која ништа не ствара него само прима са стране, што је Ђирићев 'првак' **Стјепан Јурковић** проценио као добру прилику. Прихватио је Михајлову понуду да остане у Тузли у својству редитеља и уметничког руководиоца, заједно са женом **Марицом**, такође глумицом. Брачни пар Јурковић и Михајло Црногорчевић чинили су, као у старој Грчкој, уметничку тројку, ансамбл, пре него што је, уз доста труда и стрпљења, добијена дозвола Земаљске владе у Сарајеву.

Прва вест о оснивању позоришта објављена је у (полу)званичном **Сарајевском листу** 26. априла 1898: „Из Доње Тузле нам јављају, да је тамошњи грађанин Михајло Ж. Црногорчевић добио од Земаљске владе дозволу, да образује прво бос. хер. позориште и да са својом дружином приређује представе у Босни и Херцеговини. Г. Михајло Црногорчевић је саставио дружину и на православни Васкрс отпочео да даје представе у дворани „Гранд хотела“ у Д. Тузли. Међу члановима је ове дружине и познати глумац г. Ст. Јурковић. Посјета је за сада повољна, а управитељ кани, док савлада прве тешкоће у почетку таквог подузећа, да још боље организује своје друштво, те да с њиме походи главнија мјеста у земљи. Као првом домаћем подузећу овакве врсте нека им је срећан почетак!“

Ансамбл од три глумца временом је нарастао на двадесет и више. По једним подацима, чинили су га, између осталих, **Пајко Марковић** и његова жена **Софија**, **Марко Ђурановић**, **Максим Максимовић**, неки **Гаврић** и **Танасије (Тане)**, трговац и магацинер. Пајко је доживео дубоку старост, све до седме деценије двадесетог века. Сећао се и **Ристе Милетића**, **Ристе Стефановића**, **Драгиње Благојевић**, **Стеве Благојевића**, **Николе Стојановића**, **Алексе Цвјетиновића** (радничког драмског писца), **Василије Антић**, **Ристе Панћића**, власуљара брице **Антуна Фебе**. Скуп из редова трговаца, просветара, занатлија и покојег „индустријског“ радника; већина њих већ је била ангажована у Пјевачком друштву.

За прву представу одабран је Веселиновићем **Ђидо**, изведен пред испуњеном салом у Гранд-хотелу 17. априла 1898. године. Учитель Исаило Марковић, брат Пајка Марковића, глумца у представи, присећао се, у својим позним годинама, да су „грађани били задовољни и поносни на своје позориште. Многи су плакали од радости. **Бакирбег Тузлић**, одушевљен успјехом овог домаћег позоришта, платио је из свог џепа двије цијеле представе – једну за војску, другу за дјецу.“

(Приповедач се, такорећи не хотећи, дотакао метафизичке моћи театра. Егземпларна метаморфоза ума и срца једног од многих Тузлића, паша и бегова, кога раја сигурно није запамтила као „мехку душу“. Власник пространих имања, господар кметова, играо је, често, сурову игру „дистрибутера кадрова.“ Ако му неко или чак целе групе не би биле по вољи, он их је, покретом прста, расељавао од Тузле до Потпећи. Требало је, дакле, да се појаве сојтарије и акуле, па да спахија покаже своју бољу страну, да га мелек умилостиви и тако испадне добротвор и глумаца, и грађана, и солдата Монархије. Хвала јој, није га лишила добробити велепоседника, како је обећала на Берлинском конгресу 1878. године, а весела раја залудице отегнула:

Пуче пушка с пећине, /Нема аги трећине!

Михајлово професионално позориште давало је у Тузли представе два месеца (осим **Ђиде, Светислава и Милеву**); онда се осмелило на дужу турнеју. На том путу, међутим, није се поновио тузлански успех, свакако и због односа српског живља према карактеру трупе. Велепоседник и банкар, аустрофил из Тешња, **Адемага Меших** (оснивач паравојних 'шуцкора' – Schutzkorpsa за време првог светског рата) обавештава о томе хрватског књижевника **Ивана А. Миличевића**: ***Овдје је код нас прво бос. херц. позоришно друштво Црногорчевић из Тузле, али га Срби слабо посјећују, јер је он умјерени влах, а они то не бегенишу.***

Извесно је да је 'из разлога небегенисања' Црногорчевић одлучио да промени назив театра, о чему јавља **Босанска вила** из 1898. на страни 174. „Прво српско позориште у Босни и Херцеговини. Михајло Ж. Црногорчевић, родом из Доње Тузле, саставио је позоришно друштво, које је под именом 'Прво босанско-херцеговачко позориште' путовало по варошима и касабима наше миле отаџбине. Но како је сада српска свијест пробуђена свуда, управитељ је наилазио на отпор због натписа. Кад је видио да неморе даље дошао је у Сарајево, гдје се посавјетовао са више угледних Срба, те промијенио натпис и од Владе добио допуштење, да му се друштво зове Прво српско позориште у Босни и Херцеговини“.

Пре промене назива, Позориште је гостовало у Грачаници и Градачцу; уследили су Добој, Маглај и Тешањ, затим поново Добој. Из Добоја је, као преименована, трупа стигла у Високо, а одатле у Крајину. У Бугојну је, међутим, запало у новчане неприлике и расуло се. Редитељ Јурковић, са супругом Марицом и још једним Загрепчанином (**Гргом**), кренуо је за бољом срећом, остали чланови вратили су се у Тузлу. Михајло је, касније, као службеник Српске банке у власништву разгранате породице Јовановић, увек био при руци путујућим позориштима, у својству глумца или благајника, али и месним аматерским ентузијастима све до смрти 1918. године. Његово експеримент трајао је само осам месеци, најчешће с променљивим успехом; ипак је оставио трага у културном животу Босне и Херцеговине, утирући стазе каснијим подухватима, од којих је најзначајнији оснивање позоришта **Богољуба Николића** у Сарајеву 1903. године. То вреди истаћи и због тога што окупационе власти нису с усхићењем гледале на напоре домаћих иницијатора, док су, с друге стране, своје тзв. културтрегерство у позоришном животу настојале да што пре институционализују. Године 1881. хер **Хајнрих Спира**, уз многе концесије, у новој, наменској згради основао је Deutsches Theater in Sarajevo, које је радило све до 1894. године, када је изгорело и касније није обновљено.

Михајло Црногорчевић је подарио глумишту и своје три кћерке – **Даницу, Зору и Десу**. Даница је играла кратко у Сарајеву, Осијеку и Београдском малом

позоришту **Душана Животића**. Удајом за глумца **Франа Новаковића**, некада члана „Синђелића“ и многих путујући позоришта, напустила је сцену и посветила се породици. Њихова кћерка била је чланица Дечјег позоришта „Бошко Буха“ у Београду.

Друга, Зора, дебитовала је на сцени Народног позоришта Сарајево 1921. године у **Нушићевој Протекцији**, у улози Драгиње, пошто је као шеснаестогодишња девојка напустила четврти разред Трговачке академије. Играла је две сезоне у Сарајеву, пет година у Обласном народном позоришту у Пожаревцу, по две године у Сплиту и Крагујевцу, затим у Суботици, на Цетињу, у Позоришту Удружења глумаца и секцији Позоришта Дунавске бановине. Најдуже је боравила у Нишу, од 1935. до 1947. и од 1950. до пензионисања 1954. Њени савременици тврде да је била уметница раскошног талента, бујног сценског темперамента, невероватне лепоте, поносита, озбиљна, грациозна и отмена глумица (редитељ **Рајко Радојковић**). Тумачила је и најсложеније улоге светског и домаћег репертоара (**Стриндберг, Толстој, Дима, Вајлд, Крлежа, Бора Станковић**). Умрла је новембра 1966. у Београду где се преселила после прераног пензионисања. Већ у младим годинама била је плућни болесник.

Трећа сестра Деса потврдила се као талентована аматерка, али се није посветила професионалној глуми.

За склоност Михајловог сина ништа се не зна.

... Што време више пролази, трагови се брже губе. Управо због тога на људима је да их чувају и негују. Заборави, небрига и нехајност воде духовној празнини; отуда и ово подсећање на човека којим би се неке друге средине дичиле. Није важно ко си, него шта си и шта чиниш! Михајло Црногорчевић је за своје доба учинио доста.

У Тузли, 14. августа 2023.